

ПАРАМЕТРИТЕ НА МОРАЛНОСТТА СПОРЕД СВЕЩЕНИТЕ КНИГИ В ПРЕДСТАВИТЕЛНИЯ УРОК ПО ЛИТЕРАТУРА (КРЪГЛА МАСА В 9. КЛАС)

Маргарита Димитрова
Средно общообразователно училище „Христо Ботев“,
село Баните, област Смолян

The paper introduces a lesson realized in extracurricular work of literature in "Hristo Botev" school – Banite, Smolyan, grade IX. The precise title is: "Education, morality, ethics and holy books." The educational tasks: a summary of knowledge about the Bible and Christianity related to moral norms, a valuable comparison of the Qur'an and Islam, the role of religious syncretism as a cultural memory of the life and traditions of people from the region of Banite.

Key words: ethical standards, morality, education, sacred books, religious syncretism, cultural memory, roundtable, extracurricular work, teamwork, cultural memory, tradition, folklore, locus

В многовековната история на света са отмирали едни цивилизации и са се раждали други, но всяка предходна оставя своя отпечатък върху следващите. Още митологичното време носи спомена за жреци и шамани, за ролята на посветените и на обикновените хора, за ритуалността, табутата и разрешеното. Залага се идеята за двуполюсният модел на света: Хаос и Космос, добро и зло, светлина и тъмнина. Този традиционен модел се променя и развива във времето, но и до днес се свързва с нещо много важно: ценно и антиценно в живота. Разположено на темпоралната ос минало – настояще – бъдеще, традиционното оставя своя културен отпечатък върху настоящето и бъдещето и чрез идеята за моралността. Върху проблема за спомена и паметта са създадени трактати, закони, подписани са конвенции. У нас от 10 април 2009 г. е в сила Закон за културното наследство, в който в чл. 2 (1) се казва: „Културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност“. А Рамко-

вата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото, ратифицирана и приета на 27 октомври 2005 г., в чл. 2 и чл. 3 дава следното тълкувание за културно наследство: „група от ресурси, наследени от миналото, които хората идентифицират, независимо от собствеността върху тях, като отражение или израз на техните постоянно развиващи се ценности, вявания, знания и традиции“. Това хората са ангажирани „устойчиво да съхранят и да предадат на бъдещите поколения“ като „споделен източник на памет“, включващ и „идеалите, принципите и ценностите, възникнали от опита“. Нормативните документи узаконяват същността и значението на културната памет в нейната материална и нематериална изява. Но за нас е важно, че като памет са утвърдени и ценностите, които са свързани с морала, с културата на обществото, с идентичността, с правата на човека и демократичните взаимоотношения. Затова е важна връзката между памет, културно наследство и морал.

Уводът към книгата „Културната памет“ на Ян Асман започва с припомняне на цитати от Петокнижието, където е засвидетелствана „подканата да бъдат посветени децата в смисъла на ритуалите и законите“ (Асман 2001: 14). Изследването разглежда „връзката на трите теми: за „спомена“ (или съотнесеността с миналото), за „идентичността“ (или политическата имагинация) и за „културната непрекъснатост“ (или създаването на традиции) (Асман 2001: 15).

И учените, и законодателството работят в една посока: морално общество. Но самото общество, глобално или национално, само трябва да утвърди ценностите си и етичните норми за своето време.

Затова много важна е ролята не само на семейството, а и на образователно-възпитателния процес в училище, в извънкласните и извънучилищните форми на работа за формиране и развитие на личности.

Целта на тази статия е да представи дейностите в извънкласна форма на работа в СООУ¹ „Христо Ботев“ – с. Баните, област Смолян (за учебната 2011/2012 г. вече е СОУ²), които са част от общия процес за изграждане и утвърждаване на общовалидни морални стойности у учениците чрез изследване и на културното наследство в региона, и на моралните норми според Свещените книги и религиозната нравственост. Една от възможностите е чрез провеждане на нестандартен урок с ученици от свободноизбираема подготовка по литература в училище и клуб „Театър“ към сдружение „Бъдеще за децата ни“ (действа в училището от 2004 година и е създадено от учители и родители в общест-

¹ СООУ – Средно оздравително общообразователно училище (Бел. ред.).

² СОУ – Средно общообразователно училище (Бел. ред.).

вена полза за културни, екологични, здравни, спортни и социални дейности). Урокът е във формат кръгла маса с основно ядро от ученици в IX клас на тема „Възпитанието, моралността, етичните норми и Свещените книги“. Участват и екипи от ученици в пети, десети и единадесети клас. Урокът е част от научна конференция на тема „Ролята на иновативните форми на работа в училище“ с участие на екип от научни работници, базови учители, студенти и ученици от гр. Пловдив под ръководството на доц. д-р Соня Райчева (отразен е в сайта на главен учител Маргарита Димитрова „Информационен лист „Знание“).

Образователните цели в урока са свързани с обобщаване на знанията за Библията и християнството по отношение на моралните норми; съпоставяне с ценното от Корана и исляма. Търсене на корените на синкретичната връзка между езичество, християнство и ислям (те битуват в региона на Баните от векове), отразена в т.нар. народна вяра, намерила израз в топоними, бит, именна система, празнична система и фолклор на родопчани. Осмисляне на връзката между митология, фолклор, религии и празнична система.

Възпитателните цели в урока са свързани с формиране на модели на поведение чрез откриване на историческите корени на моралността и етичността у българина и конкретно у хората в региона на с. Баните. Възпитаване на учениците в дух на уважение и взаимопомощ при екипна работа (организиран са три екипа от различни възрастови групи с цел да се проследи въздействието и устойчивостта на знанията).

Развиващите цели са във връзка с усъвършенстване на уменията на учениците да съпоставят учебен материал на различни литературни нива – епохи, морално-етични норми на регионално-битово ниво и в литературата; да извличат информация от писмени и устни текстове. Да се стимулира въображението и асоциативното мислене чрез картини, цитати и собствени смисли, родени спонтанно.

Това, което урокът постига, е свързано с разкриване параметрите на моралността според Свещените книги Библия и Коран, съответно двете религии – християнство и ислям, които исторически обуславят живота на местното население и дават отражение върху бита и традициите в региона. Реализирането на основните цели чрез прилагането на различни методи и форми на работа в кръглата маса има формираща и развиваща функция за учениците. Целта е противопоставяне на глобалните тенденции за антагонизъм, нетолерантност, милитаризъм, грубост, жестокост. Постигане на взаимно разбиране, толерантност, уважение и зачитане на различията, милосърдие, състрадателност, съпричастност, защита на достойнството. Доказва се, че

моралните стойности, утвърдени чрез културното и историческото наследство в съответния регион, са съществени не само на локално ниво, а и в национален и глобален мащаб.

Много важно е регионалната култура да взаимодейства тясно с националната във връзка с културната памет и с исторически зададените параметри на моралността. Забележителният ни етнолог – Тодор Иванов Живков (Живков 2000: 15) отбелязва значението на връзката между локуса и универсума: „Етноложкото познание търси живота на морала, на религията и на изкуството в живота на човешките общности и заедно с това то разкрива пътищата, по които чрез конкретни общности се постига универсумът на изкуството, религиозното битие на света, моралните основи на живота на хората“.

Затова и тази изява е важна част от общия процес на формиране и развитие на нашите ученици и не случайно, а целенасочено се реализира на 3 март 2011 година – национален празник на Република България.

СОУ „Христо Ботев“ не е училище от градски тип и това в определени моменти създава у учениците комплекси за неравностойност. Затова такъв тип уроци са и част от дейностите за утвърждаване на нов модел на мислене за равнопоставеност в обществото. П. Нора в „Места на паметта“ посочва значението на селската общност по отношение на моралността в индустриалното общество: „Нека да помислим за онова безвъзвратно осакатяване, какъвто бе краят на селяните, онази истинска общност – памет, чиято мода като исторически предмет съвпада с апогея на индустриалното развитие. Ала този централен срыв на нашата памет е само един пример“ (Нора 2004: 35).

Този срыв в значителна степен е именно в идеята за моралността: задружност, милосърдие, уважение, почит към родители и възрастни, прошка, гостоприемство и т. н.

Затова и урокът се оказва важен в поредицата от подобни уроци, интерпретиращи различни модели на моралност в различни формати през всяка учебна година.

Кръглата маса протече в две части, като първата част включва спектакъл „Мигове от вечността“ (преобладаващо участие на ученици от единадесети клас), интерпретиращ идеята за идването на „добрите“ извънземни в с. Баните, желаещи да се запознаят с традиции от миналото и начина на живот на младите хора сега. Спектакълът представя моменти от традиционни обреди и други практики на Адрелез (Гергьовден) и Байрам, напяване на момински китки, сватба, песенно творчество, хора, визуализирани идеи за ролята на минералната вода в живота на хората от региона. Втората част от спектакъла е свързана

със съвременния младежки живот в училището. Сценичната изява интерпретира мотиви, които провокират размисли по време на кръглата маса и илюстрират аргументите от последната част – асоциативна задача. Това е преходният момент към дискусиата, в която са включени и представителни екипи от пети и десети клас. Материали за изучаване на митологията, Свещените книги, християнството и исляма, ролята на народното творчество и празничната система, както и за осмисляне на взаимовръзката между тях, са включени в учебниците за пети клас.

В статията „След четиридесет години в 5. клас най-после нова програма по литература“ на проф. дпн Мария Герджикова е разкрита ролята на новия подход при преподаване в пети клас: „Осмислят се проявлението на празника, художественото слово и функцията на словото в ритуала. Изяснява се символиката, разчитат се образите. Фолклорните текстове се разглеждат с техните характерни художествени средства и похвати, с проблемите, заложи в тях“ (Герджикова 2006).

И на тази основа в девети клас се разширява обемът от научни факти. Връзката между митология, фолклор, религиозни вярвания и традиции се пречупва през призмата на идеята ученикът да стане младият учен откривател, да осмисли по-задълбочено стойността в Библията и в християнската нравственост. Много важно е учениците не просто да наизустяват знания, а да възприемат като иманентност идеите за толерантност и уважение, за добротворство, прошка и милосърдие, за взаимопомощ независимо от етнически или религиозни различия. Да познават традициите и битата на своите предшественици, като приемат моралното, етичното, което е предадено на поколенията като културна памет на локуса, който не се маргинализира, а е отворен към цялото общество.

Помощният екип от три момчета улеснява работата на учителя във връзка с представяне на презентацията, засичане на време за работа по всеки раздел, помощна работа при създаване на *Постер на човечността* като форма на асоциативно обобщение от направените изводи.

За съпоставката при предварителна работа са използвани онлайн Библия и Коран в превод на Цветан Теофанов.

Урокът се реализира като виртуално въвеждане на нова информация в сайта на главния учител от екипа учител и ученици чрез обобщението на изученото за Библията и християнството в съпоставка с Корана, с битата и традициите на местното население по отношение на уроците за моралността. За целта ключовите думи, които отк-

риват разсъжденията и обобщенията на екипа от учител и ученици чрез втори, трети и четвърти слайд, са „мъдрост“, „слово“ и „морал“.

Въвеждането на ключовите понятия, по които ще се дискутира, са важна част при насочването към размисъл. Същественото в работата е, че учениците се включват активно в дискусиата след окуражаване от учителя, който в случая е и водещ, и фасилитатор, и медиатор.

А формата на дискусията усъвършенства уменията за водене и участие в дискусии, дебати, публични изказвания. Включен е методът „диалогично четене“ (на английски – *Stadi circle*), възникнал в Швеция като модел на неформално учене. Той е модел за изява на критично и свободно мислене за решаване на проблем заедно в „учебен кръг“ и активизира рефлексията (Василев и колектив 2005).

Според Андреев (Андреев 1996: 217) същността на дискусията е в „своеобразна размяна на мнения и идеи в рамките на дадена тема, за да се постигне по-голяма яснота и по-задълбочено“ да се познава материалът. Учениците успяват да преодолеят първоначалния стрес от публиката чрез непосредствения контакт с учителя и дискусията навлиза в своя естествен ход.

Първата задача, обявена от учителя (реализира се през целия урок), е създаването на *Постер на човечността* под мотото: Нашата представа за света и човешките взаимоотношения през призмата на асоциациите. Задачата е след всеки раздел по един представител от всеки екип да обобщи чрез образи или асоциативни смисли онова, което е провокирано у него чрез разсъжденията.

Учителят насочва вниманието на учениците към първи раздел – да се припомнят знанията за митологията, Библията и Корана по посочените акценти: сътворението, първородния грях, наказанието и спасението на човешкия род при Ной, притчата за Вавилонската кула, завета на Бог към Авраам, делото на Мойсей, Йерусалимския храм и наказанието за нелоялността към Яхве. Задачата е да се направи извод за наличието на моралните ценности, които се утвърждават чрез свещения текст. Чрез съпоставки и с Корана за съответствия учениците направиха следните изводи, като се аргументираха и с цитати. Сакралният текст утвърждава чрез посочените притчи значението на Бог като ръководещ живота на хората и необходимостта те да го зачитат, за да не ги накаже. Но притчите бяха осмислени и от позицията на нашия социокултурен контекст: хората да побеждават злото чрез добро (по разказа за Ной/Нух – Библия/Коран). Да не се възгордяват от постиженията си, защото лесно могат да ги загубят (по разказа за Вавилонската кула в Библията). За опрощението (по разказа за Авра-

ам/Ибрахим – Библия/Коран, и разказа за Йосиф и неговите братя в Библията). За водачеството и вярата (по Първия завет между Бог и Авраам и делото на Мойсей в Библията, в Корана – сведения за Муса в различни сури и аяти). За нелоялността според разказа за Йерусалимския храм.

Във втория раздел се коментират моралните норми, заложиени в Десетте Божи заповеди от позицията на религиозна (Бог е единствен) и социална тематика (да не се убива, краде, лъжесвидетелства, да се почитат и уважават родителите и ближните). В съпоставка с Корана се отбелязва, че там в различни сури се утвърждават тези моралните норми.

На въпроса: „Бихте ли променили някоя от тези заповеди сега“, учениците отговарят следното: „И Библията, и Коранът са достатъчно издържали във времето и ние не бихме променили нищо“.

В третия раздел акцентът е насочен чрез няколко слайда от презентацията към християнската култура и моралните норми, които тя утвърждава, както и към съпоставка с идеите в Корана. Коментира се преминаването от представата за вечната цикличност и повторемост към представата за времето, имащо начало (сътворение), среда (въплъщение и възкресение на Исус) и край (Страшния съд). Разглежда се ролята на човека, взаимодействието между езичество, християнство и ислям. Учениците правят извод, че християнството е много отворена религия и призовава хората да я приемат и да се покръстят, независимо в какво са вярвали. Християнството проповядва любов. Светото кръщение е свързано с опрощаване на първородния грях и посвещаването, а евхаристията е духовна жертва. При евреи и мюсюлмани обрязването е свързано с посвещаването, с духовно извисяване. При мюсюлманите чрез жертвеното животно се откупва човешкият живот подобно на извършеното от пророка Ибрахим и това е смисълът на най-големия за мюсюлманите празник Курбан Байрам.

В следващите два раздела с учениците се коментират цитати от Новия завет, съпоставят се с Корана по отношение на ценното в двете книги и се правят следните изводи. От религиозна гледна точка ролята на разпятието на Исус е да откупи греховете на хората. Ролята на човека е да бъде „венец на природата“ и следователно всеки от нас е много важен. В Стария завет Бог е ревнив, а Новият завет поставя в центъра на взаимоотношенията любовта. Всичко, което направим, ще ни се върне и затова трябва да внимаваме, когато съдим другите, защото и ние можем да сгрешим. Притчата за сеяча ни учи в духовен план да посеем в душите си само добро и то да намери най-благоприятна почва за развитие. Поуката в притчата за заблудената

овца е, че всеки може да се заблуди по своя път, но трябва да му помогнем да се осъзнае; да го подкрепим и да му простим. Притчата за блудния син също ни учи, че е по-лесно да се заблудим по своя път и да потърсим по-лесния живот, но е важно да се осъзнаем навреме и да намерим пътя към другите, които ще ни посрещнат с разбиране и опрощение. Според словата на Иисус ще бъдат помилвани в Съдния ден миротворците, праведните, смирените. Представата за манна небесна като благодат, спасение и шанс е въведена още в Стария завет, тази представа с пълпъдъци откриваме и в Корана. Лозата се свързва с идеята за мъдростта и пастира, който брани своето лозе (важното, доброто, дълговечното в живота). Солта на земята са хората и когато постъпят грешно, те вече не са най-важното нещо. А чрез чудесата Иисус е накарал хората да повярват в него и в това, което им казва, както и че има съд и да обмислят делата си. Да бъдат праведни, да отговарят на лошото с добро.

Учениците констатираха толерантното отношение и взаимодействието между религиите, защото името на Иисус се среща поне 25 пъти в Корана, както и това на неговата майка Мириам, а в народната практика у нас и конкретно в региона на с. Баните при етническите българи, изповядващи ислям, тя е позната като Мехреманайка.

Важни се оказват за учениците моралните норми от следния цитат: „А плодът на Духа е: любов, радост, мир, дълготърпение, благодат, милосърдие, вяност, кротост, себеобуздание; против такива неща няма закон“ (Библия, Галатяни 5:22–23). Прави се съпоставка с общите идеи за ролята на доброто в живота на човека и в Корана: „Не са равни добрината и злината. Отблъсквай я с най-доброто и тогава онзи, от когото те е деляла вражда, става като близък приятел“ (Коран 41:34).

Утвърждава се равноправието: за Господ всички са еднакви, добри или лоши. Ето защо и Иисус е разпънат, за да спаси хората, независимо какви са, като не се противи и не оскърбява, а приема своя кръст. Тези коментари се свързват и със Символа на вярата. А и човекът ще очаква своя Съден ден според текста, като, приемайки кръщенето, ще бъде опростен. Както в десетте Божии заповеди, така и в Символа на вярата и в Господнята молитва са разкрити основните норми за християнина – вяра в Бог и боязън от грях; почит към църквата не като институция, а като място на духовност; вършене на праведни дела в името на опрощението; почит към родители и близки; да не се убива; да не се краде; да не се лъже; да не се пожелава чуждото.

Припомня се и кой е Пилат Понтийски, оставил народа да реши съдбата на Христос. И народната мъдрост е свързана с този мотив –

„измил си ръцете“, т.е. оставил други да вземат решение. А според учениците ние самите трябва да бъдем мъдри и да решаваме проблемите си.

Мъдростта се свързва и със знанието, което учениците приемат, че е важно, макар и да води до печал според Еклесиаст 1:18, но не коментират изчерпателно защо.

Разсъждава се отново върху проблема за жертвоприношението накратко, като се обобщават и допълват предварително казаните неща. Учениците не се сещат, че мюсюлманите искат прошка на Байрам, а знаят за прошката при християните на празника Сирни Заговезни, който приближава в този момент, т.е. от семейството не са останали трайни знания в случая за ритуалността.

Посочват, че и християни, и мюсюлмани вярват в Съдния или Сетния ден според различните религии. Като търсят най-подходящите аргументи в текстовете, подкрепят идеята, че и в двете книги са утвърдени следните морални норми: милосърдие; целомъдрие (в Корана специално отношение и на мъжа, и на жената); неприемането на лицемерие, завист и предателство; уважение към възрастните; да не се поддаваме на изкушението; равнопоставеност във вярата във връзка с праведните дела; награда за праведниците и смирените; наказание; търпение; ролята на милостинята; ролята на покаянието; мъдрост; толерантност и уважение; прошка; важната роля на семейството в социалния живот. Но не приемат двойственото отношение към жената (особено в Корана по отношение на равнопоставеност с мъжа).

Учениците подчертават, че трябва да можем да отговаряме за действията си. Посочват, че Коранът приема Библията и тя е назована Книгата или Писанието. Знаят, че на Байрам се дава милостиня на бедните. Свързват милосърдието най-напред с Иисус Христос. Пътя на Иисус към Голгота приемат като търпение, болка и мъчение в името на хората. За ролята на семейството обобщават, че е важно да се пазим, да се почитаме помежду си. Според тях всички ценности се изграждат в семейството.

Учителят подчертава, че е важно цитатите да се четат внимателно, да се тълкуват правилно и сами да достигаме до изводи. Ето защо предварително са четени цялостно основни глави от двете Свещени книги, за да не се губи смисълът. Защото неразбирането идва точно от неправилното цитиране и тълкуване. Освен това е важно да се знае същността на автентичните Свещени книги, за да се различат от други с нововъведения, които изопачават оригиналния текст.

При извеждането на цитати от двете Свещени книги в предварителната работа учениците са дали свои предложения кои ценности са много важни и кои цитати илюстрират това. Учителят обаче е прибавил и свои виждания и е подредил по свой начин акцентите в презентацията, както и в разпечатания илюстративен материал с цитати, така че участниците в дискусиата да могат да търсят отговорите, а не да са им дадени предварително наготово.

Последната част от урока е свързана с асоциативна задача. Изведените морални норми според двете Свещени книги в пети раздел трябва да бъдат съпоставени с вижданията, заложи в текстовете, разкриващи същността на народната синкретична вяра в региона на с. Баните (текстовете са записани от информатори в региона на с. Баните). На лист с избран от групата цвят да се запишат отговори на поставената задача и да се осмислят през призмата на етичните норми, вложени в посланията, и чрез избора на цвят на листа.

В рамките на 10 минути всеки екип трябва да изпълни поставената задача, като се запознае с текстовете за своята група. Говорителят на групата след приключването на работата представя обобщения отговор. Гостите имат възможността да се запознаят с текстовете на слайдове от презентацията.

Докато екипите подготвят своите отговори, момичетата от пети клас представят важното за тях според изучения материал за празниците у нас и в региона на с. Баните, които са им направили силно впечатление: Димитровден (подчертават, че в региона на с. Баните е Касум) с разпускането на стадата, Коледа като семеен празник (споменават за Колада в региона на с. Баните на 6 срещу 7 януари като отпратка към Юлианския календар), Гергьовден (тук – Адрелез и празник на общината и на минералната вода), Възкресение Христово и съдбата на Христос заедно с боядисването на яйца (посочват, че и тук се боядисват яйца), Байрам и разказа за Ибрахим с жертвата на сина си, известна тук като месаля – приказка.

След изтичането на времето за работа върху асоциативната задача говорителите на групите представят следните обобщения: Топонимите разкриват наличието на наименования на местности в региона на с. Баните от времето на езичеството, на християнството и на исляма. При празнуването на Байрам (отбелязва се изговарянето тук „Байрам“) се откриват елементи, нехарактерни за официалния ислям. Момата е отишла на празника не от религиозна гледна точка, а заради „шенлика“ – веселието. Празнува се и Кòлада и се вари „кòладница“. Връзката между Гергьовден, Великден и Байрам се основава на съби-

рането заедно; на празничността – пеене, игри, люлки, веселие; има общностен живот; носят се послания – както от езическо време – за добро (например обредното травестиране на Гергьовден с мечката от спектакъла, която газии за здраве). Но има и елементи на религиозност (ходжата на Курбан Байрам и Кòлада изпълнява молитви в къщата и около нея; празнуването на 6 срещу 7 януари на Кòлада и очакването на Богануш), вярата в Мехреманайка (св. Богородица) при родилките.

Тази задача разкрива възможностите на учениците да асоциират, да мислят самостоятелно, да работят в екип. Оказва се обаче, че учениците трудно четат текст на диалект. В един от следващите часове едно от момчетата от 10. клас, участник в помощния екип, сподели, че всичко, научено за региона на с. Баните, им звучи като приказка и е интересно. Но те не го познават добре, а е важно да го знаят. За тях паметта на локуса не е съхранила много от важните представи за миналото. Самите родители носят послания от миналото, но не познават цялостната система мироглед – традиции – вярвания в региона. А те са важни, за да се съхрани сегашният статус на населението по отношение на моралността: с отвореност към останалите, с нефанатизирана религиозност. Днес, във време на десекуларизация, е много важно да открием точните граници на религиозността и моралните норми, които се възпитават чрез нея. Да се противопоставим на фундаментализма и призивите за насилие и нетолерантност. Защото, изследвайки параметрите на моралността, възпитани в условията на явленията религиозен синкретизъм и криптохристиянство, достигаме до уроците за уважение, толерантност към различния, съпричастие, милосърдие, прошка и други. Тези явления не са мит в Родопите, както и в други части на страната и на Балканския полуостров със смесено население, а са реално обосновани чрез топоними, археологически обекти и находки, диалектна и именна система, бит, празничност и фолклор.

И когато търсим изявите на културната памет на локуса, нашите аргументи са свързани именно с изследване на тези реалности в материален и духовен план. Важно е за изграждането на мислеци и морални млади хора да познават своите места на паметта. Затова е съществена последната задача, чрез която екипите представиха себе си като млади хора, които мислят самостоятелно и представят свободно своята позиция. Във връзка с ролята на избраните цветове на листовите правят следните изводи: синият цвят е олицетворение на водата, носеща чистота на душите и свързваща ги с гостоприемството и щастията (ето защо и досега търсят четирилистни детелини за щастие). За друга група синият цвят представя вечността, а нарисуваните ръце са

символ на равнопоставеност, защото някои смятат, че „са повече от другите хора“, а не е така. Третата група, избрала син цвят, обобщава, че този цвят за тях е символ на природата и небето, на усмивката. Четвърта група е избрала розовия цвят, защото желае да погледне на света „през розови очила“, т.е. оптимистично; нарисували са и маслинова клонка като символ на мъдростта, защото „мъдростта е за смирените“. Следващата група е избрала жълт цвят като символ на светлина.

Учителят обобщава, че тези млади хора имат своя гледна точка за важното в живота, носят уроците за етичност и морал на своите потомци и са оптимисти, вярващи в светлината.

Затова и емоционалният край на този урок е песента „Излел е Делю хайдутин“ в изпълнение на Валя Балканска; песен, която свързва Родопите и България с Космоса.

За да се осмисли максимално точно връзката между етика, морал, митология, фолклор, религии и празнична система, възпитание, е важно съобразно с възрастовите особености на учениците да се приложат адекватни методи на работа както в учебните часове, така и в извънкласните и извънучилищните форми на работа. И затова участието в тази кръгла маса на трите екипа от ученици на различна възраст има смисъл. *Постерът на човечността*, който екипите създадоха по време на урока, представи нагледно онези позитивни образи и асоциативни смисли, които са провокирани у участниците след обобщенията по раздели във връзка с моралността и етичните норми.

Екипната работа при цялостната организация на конференцията и на отделните раздели (спектакъл, кръгла маса и конферирание) е съществен фактор за развитие на диалогично мислене по важни за обществото проблеми, какъвто е този за моралните норми и за ценностната система. Екип от учители по български език и други предмети подготви цялостната организация на конференцията, съдейства на водещия кръглата маса. Целият екип от гости подкрепи организаторите и бяха направени общи изводи, провокирани от наблюдаването, обобщени в писмо до РИО на МОМН³ в гр. Смолян и до МОМН. Изводите са следните:

Съществена е ролята на учителя като организатор, обучаващ, възпитаващ и фасилитатор за успешната реализация на екипна работа с учениците.

Важно е в училищната работа да се реализират дейностите в екипи от няколко преподаватели по един или няколко учебни предме-

³ РИО на МОМН – Регионален инспекторат на образованието на Министерството на образованието, младежта и науката.

та, за да може учениците да осъществяват връзка по посочен проблем от различни позиции. На тази основа се реализират по-задълбочени знания.

Въвеждането в обобщителни уроци на сценично представени моменти активизира мисленето на учениците при осъществяването на изводи по поставени проблеми, въздейства върху емоциите и създава положителна нагласа към образователно-възпитателния процес чрез разчупване на стандарта.

Асоциативните задачи провокират творческото мислене у учениците и нагласата им да се чувстват откриватели.

Учениците от този тип училище (в случая оздравително и единствено средно училище в региона) са съхранили все още стремежа към отговорност при изпълнението на поставени представителни задачи.

Уроците, свързани с обобщения, провокирани от проблемите за възпитанието и морала, са важни в процеса на изграждането на личности.

Моралните норми толерантност и уважение между хората независимо от етнически или религиозни различия се изграждат чрез опознаване в процеса на изучаване и търсене на значимото у всеки етнос или религия.

Традициите се познават от учениците много повече от изученото в училище, отколкото от семейството.

Работата върху езиковата култура на учениците се осъществява не само във фиксирани в учебното съдържание теми за уроци, а и в други форми за провеждане на обучителния процес.

Конференции от този тип, проведени в малки населени места с участие на екипи от големите градове, са важни за изграждане на една по-цялостна представа за състоянието на българското училище. Те създават възможност за осъществяване на добри контакти между различни училища и институции и работа в дух на доброжелателност, както в случая – с присъствието на екипа, воден от доц. д-р Соня Райчева от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

ЛИТЕРАТУРА

Андреев 1996: Андреев, М. *Процесът на обучението. Дидактика*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1996.

Асман 2001: Асман, Я. *Културната памет*, София: Планета, 2001.

Василев, Димова, Коларова-Кънчева 2005: Василев, В., Й. Димова и Т. Коларова-Кънчева. *Рефлексия и обучение, I част. // Рефлексията – теория и практика*. Пловдив: Макрос, 2005.

- Нора 2004:** Нора, П. *Места на паметта*. София: Дом на науките за човека и обществото, 2004.
- Живков 2000:** Живков, Т. Ив. *Увод в етнологията*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2000.
- Закон за културното наследство от 10. 04. 2009 г.,** <<http://www.mrrb.-government.bg/index.php?lang=bg&do=law&type=5&id=16>>.
- Правилник за прилагане на закона за народната просвета.** <http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/regulations/prvlnk_zkn_prosveta.pdf>.
- Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото,** ратифицирана и приета на 27.10.2005 г. <http://www.phls.uni-sofia.bg/cult/suvenaevropa/SE_konvencii_06.html>.
- sdabg.net, bibliata.com 2004:** *Многоязычна online Библия*. 2004 17.IX.2011 <<http://bible.netbg.com/bible/paralel/bible.php>>.
- Теофанов, преводач 2005:** *Свещеният Коран*, превод на Цветан Теофанов, 2005 17.IX.2011 <http://www.harunyahya.com/bulgarian/Quran_translation/-Quran_translation_index.php>.
- Герджикова 2006:** Герджикова, М. *След четиридесет години в 5. клас най-после нова програма по литература*. 08.01.2007, Електронно списание LiterNet, № 1 (86). 08.III.2011 <<http://litenet.bg/publish2/mgerdzhikova/-sled.htm>>.